

ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Грицишен Д. О.

Анотація. Дослідження спрямовано на розробку організаційно-методологічних засад бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах. Ця проблема є вкрай важливою в умовах нестабільного зовнішнього середовища функціонування промислових підприємств, до того ж нестабільність обумовлена не лише економічними факторами, але й екологічними, соціальними та політичними. Під час використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, групування та теоретичного узагальнення було отримано якісно новий організаційно-методологічний підхід до відображення економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій. Зокрема, було обґрунтовано взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій із об'єктами бухгалтерського обліку, що було покладено в основу розвитку методу бухгалтерського обліку. В частині розвитку окремих елементів методу бухгалтерського обліку запропоновано порядок документування економіко-екологічних наслідків, застосування методів їх оцінки та відображення на рахунках бухгалтерського обліку через упродовження нового субрахунку 978 «Витрати від надзвичайних ситуацій». У системі бухгалтерського обліку вся інформація про економіко-екологічні наслідки надзвичайних ситуацій формується в розрізах: економічних, екологічних та соціальних наслідків. За кожною групою визначено відповідний порядок оцінки та відображення. В цілому, запропоновані організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків є першою спробою їх наукового обґрунтування як об'єктів бухгалтерського обліку й формування облікової інформації про них для управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств. Застосування на практиці зазначених пропозицій дозволяє привести управління промисловим підприємством у відповідність до положень теорії сталого розвитку, внаслідок чого визначається не лише економічна результативність господарської діяльності, але й екологічна, а також соціальна.

Ключові слова: економіко-екологічні наслідки, надзвичайні ситуації, бухгалтерський облік, екологічний збиток, втрати.

УЧЕТНОЕ ОТРАЖЕНИЕ ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

Грицишен Д. А.

Аннотация. Исследование направлено на разработку организационно-методологических основ бухгалтерского учета экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций на промышленных предприятиях. Данная проблема является крайне важной в условиях нестабильной внешней среды функционирования промышленных предприятий, причем нестабильность обусловлена не только экономическими факторами, но и экологическими, социальными и политическими. В результате использования общенаучных методов анализа и синтеза, группировки и теоретического обобщения было получено качественно новый организационно-методологический подход к отражению экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций. В частности, была обоснована взаимосвязь экономико-экологических последствий чрезвычайных ситуаций с объектами бухгалтерского учета, которые были положены в основу развития метода бухгалтерского учета. В части развития отдельных элементов метода бухгалтерского учета предложен порядок документирования экономико-экологических последствий, применение методов их оценки и отражения на счетах бухгалтерского учета путем внедрения нового субсчета 978 «Расходы от чрезвычайных ситуаций». В системе бухгалтерского учета вся информация об экономико-экологических последствиях чрезвычайных ситуаций формируется в разрезах: экономических, экологических и социальных последствий. За каждой группой определен соответствующий порядок оценки и отражения. В целом, предложенные организационно-методологические положения бухгалтерского учета экономико-экологических последствий являются первой попыткой их научного обоснования как объектов бухгалтерского учета и формирования учетной информации о них для управления экономико-экологической безопасностью промышленных предприятий. Применение на практике указанных предложений позволяет привести управление промышленным предприятием в соответствие с положениями теории устойчивого развития, в результате чего определяется не только экономическая результативность хозяйственной деятельности, но и экологическая, а также социальная.

Ключевые слова: экономико-экологические последствия, чрезвычайные ситуации, бухгалтерский учет, экологический ущерб, потери.

ACCOUNTING OF ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES OF EMERGENCIES

D. Grytsyshen

Abstract. *The research is aimed at developing organizational and methodological principles of accounting economic and environmental consequences of emergencies at industrial enterprises. This issue is extremely important under unstable conditions of industrial enterprises functioning, with instability caused not only by economic but also ecological, social and political factors. As a result of using the scientific methods of analysis and synthesis, grouping and theoretical generalization, a whole new organizational and methodological approach to reflecting the economic and environmental consequences of emergencies has been developed. In particular, there has been substantiated the interrelation of economic and environmental consequences of emergency situations with accounting objects that were taken as a basis for development of the accounting method. The procedure for documenting the economic and environmental impacts, the use of the methods of their assessment and reflection on business accounts by introducing a new subsidiary account 978 «Expenses on emergency situations» have been proposed in the part concerning the development of individual elements of the accounting method. In the accounting system all the information about the economic and environmental consequences of emergencies is formed by: economic, environmental and social consequences. The relevant procedure of evaluation and reflection is determined for each group. In general, the proposed organizational and methodological principles of accounting of economic and environmental consequences is the first attempt of their scientific substantiation as objects of accounting and forming the accounting information about them to manage economic and environmental security of industrial enterprises. Application of the above mentioned proposals in practice allows to bring the industrial enterprise management into conformity with the theory of sustainable development resulting in determination of not only the productivity of economic activity but of environmental and social activities as well.*

Keywords: *economic and environmental consequences, emergencies, accounting, environmental damage, loss.*

Постановка проблеми. Рівень економіко-екологічної безпеки промислового підприємства в умовах надзвичайних ситуацій залежить від економіко-екологічних наслідків. Адже економіко-екологічні наслідки впливають на такі сфери функціонування промислового підприємства, як економічна (інвестиційна, виробнича, фінансова), екологічна (вплив на навколишнє природне середовище, природні ресурси) та соціальна (вплив на соціально-економічний стан населення, жертви надзвичайних ситуацій, руйнування соціальної інфраструктури та ін.). Всі зазначені сфери визначаються концепцією сталого розвитку, на досягнення цілей якої спрямована система управління економіко-екологічною безпекою промислового підприємства. Зазначене актуалізує дослідження організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій.

Сучасні підходи до організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій є нерозробленими в Україні, та наукова активність через публікації також є досить низькою. Така ситуація визначена тим, що в 2012 р. в бухгалтерське законодавство були внесені зміни, відповідно до яких таке поняття, як надзвичайна діяльність підприємств вилучено. Відповідно було внесено зміни до плану рахунків бухгалтерського обліку, які передбачали вилучення рахунків надзвичайних доходів та витрат. Проте проблема економіко-екологічних наслідків надзвичайних подій не зникла, і, відповідно, виникли питання щодо організаційно-методологічних положень їх облікового відображення. Зокрема, сьогодні постає питання ідентифікації таких наслідків із об'єктами бухгалтерського обліку та узгодження понятійного апарату з чинним законодавством щодо регулювання діяльності підприємства в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки та управління економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій стали об'єктом наукового дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Бублик М. І., Коропецька Т. О. [1], Балацький О. Ф. [2], Блехцін І. Я., Мінеєв В. А. [4], Семененко Б. А. [5], Ревіч Б. А. [6], Биков А. [7], Єрмілов С.Ф. [8], Онищенко С. В. [9], Самойлік М. С. [10], Буравльов Є. П., Руденко В. О., Туренко О. В. [11], Бахарєва А. Ю. [12], Юрченко В. А., Бахарєва А. Ю. [13], Троян Л. В., Тульська О. В. [14], Федак І. А. [15], Дідух Я. П., Вишенська І. Г., Альошкіна У. М., Гаврилов С. О., Навроцька О. І. [16], Скиданенко Ю. П. [17]. Питання облікового характеру не знайшли своє відображення в наукових працях.

Формулювання цілей статті. Дослідження спрямоване на розробку організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій у забезпеченні безпечного функціонування підприємства.

Виклад основного матеріалу. «Наявність в Україні потужних промислових комплексів, більшість з яких потенційно небезпечні, розвинута мережа нафто- і газотранспортних комунікацій, велика кількість енергетичних об'єктів, використання у виробництві в значних кількостях потенційно небезпечних речовин – усе це збільшує вірогідність виникнення техногенних надзвичайних ситуацій, які містять у собі загрозу для населення, економіки і природного середовища. Крім того, надмірні техногенні навантаження також нерідко при-

зводять до виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру з важкими соціально-економічними та екологічними наслідками. В умовах трансформації економіки існують додаткові дестабілізуючі фактори, які можуть підвищити аварійність потенційно небезпечних підприємств та знизити ефективність робіт щодо попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій. Ці фактори пов'язані, перш за все, з приватизацією, зупинками виробництв, послабленням механізмів державного регулювання питань безпеки у виробничій сфері, професійно-психологічними факторами, загальним зниженням відповідальності, низьким рівнем життя більшості населення» [18].

Поняття «економіко-екологічні наслідки», як власне й поняття «економічні наслідки», «екологічні наслідки» та й «наслідки» загалом, є небухгалтерським поняттям. В економічній науці для ідентифікації наслідків надзвичайних подій використовують поняття «збиток», «економічний збиток», «екологічний збиток».

Рюміна Е. В. з цього приводу зазначає: «Якби категорія збитку від екологічних порушень увійшла в економічну систему на правах таких властивих їй вартісних категорій, як, наприклад заробітна плата, то екологічних проблем стало значно б менше. Те, що цього ще не сталося, не доводить чужорідності категорії збитку для економіки, в якій далеко не всі присутні в ній категорії виникли природним шляхом (як, наприклад, категорії товару, вартості та ін.). Так, зокрема, податки нині є іманентним елементом економічної системи, незважаючи на те, що вони були введені в цю систему штучним шляхом» [19]. Думка автора заслуговує на існування, проте може бути використана лише під час аналізу поняття «екологічний збиток». Адже поняття «збиток» загалом сьогодні застосовується в економічній літературі, особливо що стосується науки про бухгалтерський облік, для відображення фінансових результатів підприємства. Якщо йдеться про економіко-екологічний збиток, то ця категорія буде суто економічною і не зможе інтерпретуватися в системі об'єктів бухгалтерського обліку. В системі бухгалтерського обліку екологічний збиток має місце лише за умови його економічної оцінки та необхідності покриття підприємством. Звідси випливає, що економіко-екологічний збиток буде відображений у складі витрат промислового підприємства, які пов'язані з заподіянням господарською діяльністю шкоди навколишньому природному середовищу. Причому в цьому випадку господарська діяльність функціонує в нормальних умовах внутрішнього та зовнішнього середовища.

Інша ситуація виникає при функціонуванні господарської діяльності в умовах надзвичайних ситуацій. У зв'язку з тим, що економіко-екологічні наслідки спричинені надзвичайними ситуаціями різного роду, вони можуть вважатися економіко-екологічними збитками, які мають відображатися як матеріальні та фінансові витрати, які мають грошову оцінку.

Таким чином, є необхідність обґрунтування економіко-екологічних наслідків у системі об'єктів бухгалтерського обліку через категорію збиток, яка хоча не є класичною економічною категорією, проте найбільш повно відображає результати надзвичайних ситуацій для промислового підприємства. У свою чергу, в системі бухгалтерського обліку ця категорія не може відразу визначитися як фінансовий результат, а тому відобразатиметься як втрата.

Чинним вітчизняним законодавством передбачена методика оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, відповідно до якої визначено розрахунок, що враховує сукупність їх складових. Зокрема, в методиці зазначено, що: «Загальний обсяг збитків від наслідків надзвичайних ситуацій розраховується як сума основних локальних збитків. Розрахунок збитків (З) при НС проводиться за такою загальною формулою, складові якої визначені у розділі І²: $Z = Hp + Mp + Mn + Pc/g + Mtw + Pl/g + Pr/g + Ppek + Pnz\phi + Af\phi + B\phi + Z\phi$. Для кожного типу НС згідно з класифікатором надзвичайних ситуацій встановлюється перелік основних характерних збитків щодо кожного рівня надзвичайних ситуацій залежно від масштабів шкідливого впливу» [20].

Вітчизняні дослідники Комарницький І. та Бублик М., вивчивши зазначену методику оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, запропонували еколого-економічний збиток групувати за трьома групами: соціальні (від втрати життя та здоров'я населення); екологічні (від знищення або погіршення якості рекреаційних зон, від утрати природно-заповідного фонду); економічні (від руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції, від невироблення продукції внаслідок припинення виробництва, від вилучення або порушення лісових угідь; втрати деревини та інших лісових ресурсів) [21].

В цілому зазначені підходи до ідентифікації економіко-екологічних наслідків спрямовані на методичне забезпечення державних установ. «Загалом в Україні оцінювання негативного впливу господарської діяльності на довкілля ґрунтується на двох основних альтернативних підходах: перший враховує фактичне (повне) оцінювання завданого збитку, а другий – попередні витрати на запобігання можливим збиткам.

² Усі збитки поділяються на види залежно від завданої фактичної шкоди, зокрема від: утрати життя та здоров'я населення (Hp); руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції (Mp); невироблення продукції внаслідок припинення виробництва (Mn); вилучення або порушення сільськогосподарських угідь (Pc/g); втрат тваринництва (Mtw); втрати деревини та інших лісових ресурсів (Pl/g); втрат рибного господарства (Pr/g); знищення або погіршення якості рекреаційних зон (Ppek); забруднення атмосферного повітря (Af\phi); забруднення поверхневих і підземних вод та джерел, внутрішніх морських вод і територіального моря (B\phi); забруднення земель несільськогосподарського призначення (Z\phi); а також збитки, заподіяні природно-заповідному фонду (Pnz\phi).

Крім цього, слід розрізняти методи для оцінювання техногенних збитків від постійних екологічних порушень (від постійно діючих джерел забруднення) і від випадкових небезпечних процесів техногенного характеру (від НС)» [22].

Проте окремі з них можуть та повинні використовуватися для оцінки збитків на промислових підприємствах для їх облікового відображення, що є основою інформаційного забезпечення управління економіко-екологічною безпекою.

Застосування цієї методики на внутрішньому рівні промислового підприємства є нелогічним і не зовсім відповідне чинним організаційно-методологічним положенням бухгалтерського обліку. Так, окремі економіко-екологічні наслідки, що безпосередньо пов'язані з господарською діяльністю промислового підприємства, впливають на його економіко-екологічну безпеку та відображаються в системі об'єктів бухгалтерського обліку. Адже, як зазначає Плосконос Г. М.: «економічна відповідальність підприємств за завдані надзвичайними ситуаціями збитки повинна пов'язуватися з обсягом заподіяної шкоди, що має спонукати керівників підприємств до здійснення заходів по зменшенню техногенного ризику даного виробництва і, відповідно, зменшення його впливу на навколишнє природне середовище та здійснюватися у вигляді компенсаційних платежів» [23, с. 12].

Взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків може проявлятися з різних сторін, зокрема: надзвичайна ситуація може призвести до пошкодження або руйнування активів, які належать підприємству; надзвичайна ситуація, яка сталася з вини промислового підприємства, може призвести до руйнування активів інших суб'єктів господарювання, внаслідок чого виникають зобов'язання перед іншими економічними агентами; надзвичайна ситуація може призвести до зупинки виробництва, внаслідок чого виникають утрачені економічні вигоди через відсутність окремої сфери діяльності промислового підприємства; надзвичайна ситуація може призвести до порушення договірних відносин, що регулюються положеннями договору, – «форс-мажорні обставини», й, відповідно, підприємство повинно відшкодувати збитки іншій стороні договору (покупцю, постачальнику, підряднику та ін.); надзвичайна ситуація з вини промислового підприємства може призвести до пошкодження соціальної інфраструктури, внаслідок чого виникають зобов'язання перед власниками цих об'єктів (державні органи); надзвичайна ситуація з вини підприємства може призвести до травматизму та смертності працівників, внаслідок чого виникають зобов'язання перед працівниками або їх родичами в разі смерті; надзвичайна ситуація з вини підприємства може призвести до травматизму, захворюваності та смертності населення певного територіального утворення (селище, місто, район, область, держава), внаслідок чого виникають зобов'язання перед окремими категоріями населення та державою у вигляді штрафів; надзвичайні ситуації можуть призвести до погіршення навколишнього середовища шляхом перевищення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря відповідно до передбачених норм, встановлених діючими на підприємствах квотами згідно з Кіотським протоколом. Такі наслідки призводять до штрафних санкцій із боку держави та міжнародних організацій, а також до перегляду квот на викиди парникових газів, або ж зміни обсягів виробництва для дотримання встановлених річних норм; надзвичайні ситуації можуть призвести до негативного впливу на природні ресурси (водні, лісові, земельні), внаслідок чого у промислового підприємства можуть виникнути зобов'язання перед державою та міжнародними організаціями.

Зазначений перелік можна продовжувати й далі, проте їх можна згрупувати відповідно до відношення до об'єктів бухгалтерського обліку: оборотні та необоротні активи, грошові кошти, зобов'язання. Об'єкти визначають особливості втрат (економіко-екологічних наслідків) промислового підприємства внаслідок надзвичайних ситуацій. Взаємозв'язок об'єктів бухгалтерського обліку з економіко-екологічними наслідками наведено на рис. 1.

Такий підхід дозволяє структурувати організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків для забезпечення економіко-екологічної безпеки промислових підприємств.

У системі бухгалтерського обліку економіко-екологічні наслідки пропонуємо відображати як втрати на аналітичному рахунку до запропонованого субрахунку 978 «Витрати від надзвичайних ситуацій» – 978.1 «Втрати від надзвичайних ситуацій». Подальший аналітичний облік пропонуємо організувати за такими рівнями: рівень 1 – у розрізі видів економіко-екологічних та соціальних наслідків надзвичайних ситуацій (978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій», 978.1.2 «Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій», 978.1.3 «Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій»); рівень 2 – у розрізі окремих наслідків надзвичайних ситуацій за кожним видом наслідків; рівень 3 – у розрізі втрат, які можливі за окремими економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій.

Розглянемо особливості облікового відображення кожного виду втрат промислового підприємства, які є економіко-екологічними наслідками надзвичайних ситуацій. Зважаючи на специфіку таких об'єктів, необхідним є обґрунтування використання окремих елементів методу бухгалтерського обліку. Зокрема, трансформації підлягають:

- інвентаризація у частині виявлення оборотних та необоротних активів, які були пошкоджені або знищені внаслідок надзвичайних ситуацій;
- документування: здійснюється відповідно до затверджених на державному рівні первинних документів та визначених на внутрішньому рівні напрямів реквізитного розширення документування операцій із утворення відходів;

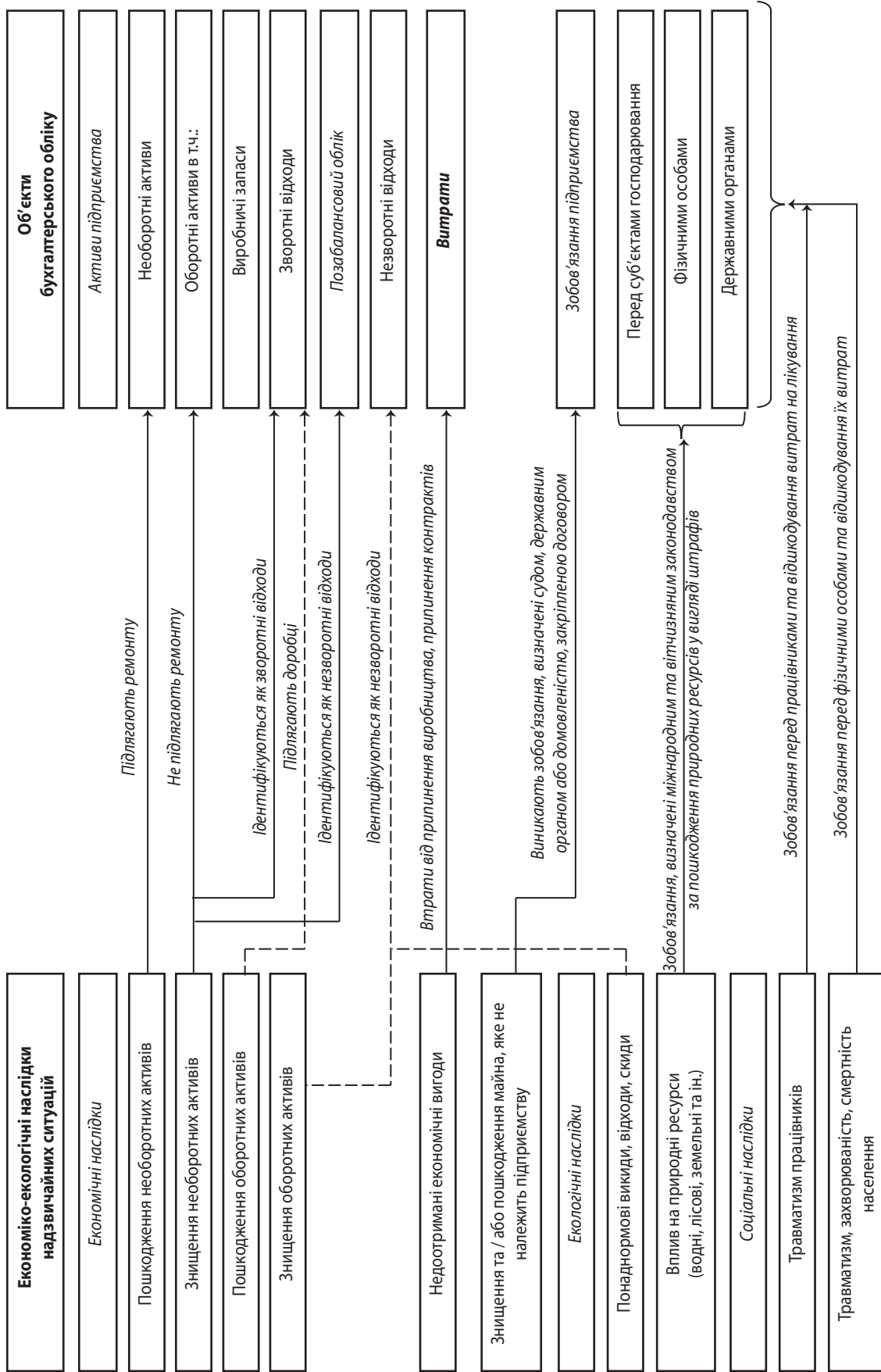

Рис. 1. Взаємозв'язок економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій із об'єктами бухгалтерського обліку

- оцінка: залежить від особливостей економіко-екологічних наслідків. Так, за умови оцінки пошкоджених або втрачених оборотних чи необоротних активів, які знаходяться у власності промислового підприємства, використовуються бухгалтерські методики. Під час оцінки зобов'язань використовуються методи, передбачені методикою оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру;
- калькулювання: використовується для оцінки впливу надзвичайних ситуацій на собівартість продукції підприємства та оцінки втрат від припинення виробництва внаслідок надзвичайних ситуацій або втраченої продукції;
- рахунки: організація аналітичного обліку втрат відбувається відповідно до наведеного вище підходу; зобов'язання групуються на рахунках відповідно до видів економіко-екологічних наслідків (економічні, соціальні, екологічні) та окремих складових таких наслідків; утворені активи у вигляді зворотних відходів групуються залежно від обраного на підприємстві напряму їх облікового відображення;
- подвійний запис: порядок відображення економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій наведено в табл. 1;
- баланс та звітність: економіко-екологічні втрати мають бути відображені у складі витрат, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями, в звіті про фінансові результати та окремим розділом у звітності сталого розвитку.

Таким чином, специфічними у використанні будуть такі елементи методу бухгалтерського обліку, як оцінка та подвійний запис, що визначатимуться залежно від виду економіко-екологічних наслідків. Зважаючи на визначену специфіку економіко-екологічних наслідків та відсутність діючих методик їх облікового відображення, пропонуємо впровадити такі положення, які дозволять сформувати якісне інформаційне забезпечення управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств (табл. 1, табл. 2).

Запропоновані організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій мають комплексний характер, адже враховують усі можливі витрати для промислових підприємств. Специфічним є облікове відображення втрачених оборотних та необоротних активів, адже необхідним є врахування не лише їх балансової вартості, але й потенційних втрат від вибуття таких активів.

Проблема відображення пошкоджених та втрачених необоротних активів полягає в тому, що їх реальна вартість на момент ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій може не співпадати із залишковою вартістю на балансі промислового підприємства. Особливо гостро стоїть проблема за умови, що реальна вартість необоротного активу є більшою, ніж залишкова вартість. Адже вартість втрати для підприємства оцінюється не лише залишковою вартістю, але й альтернативною вартістю об'єкта, яка може визначатися як вартість можливого придбання.

Таким чином, існує ряд проблем відображення такої вартості, адже діючими П(С)БО така ситуація не передбачена. Вважаємо, що механізм визнання наслідків від втрати об'єкта необоротних активів має бути таким:

- по-перше, необхідно здійснити оцінку справедливої вартості такого об'єкта з урахуванням його перебування у використанні. Справедлива вартість може визначатися або шляхом експертної оцінки, або за ринковою вартістю можливого придбання такого об'єкта;
- по-друге, визначення залишкової вартості такого об'єкта шляхом порівняння його первісної вартості з накопиченим зносом на цей об'єкт та подальшого порівняння залишкової вартості з оціненою справедливою вартістю об'єкта;
- по-третє, під час прийняття рішення про списання такого об'єкта з балансу у зв'язку з неможливістю його подальшого використання або приведення у стан, придатний до використання, першочерговим відбувається списання накопиченого зносу на цей об'єкт;
- по-третє, списання залишкової вартості об'єкта необоротних активів;
- по-четверте, відображення у складі втрат суми перевищення справедливої вартості об'єкта необоротних активів над його залишковою вартістю. Цю суму пропонуємо відображати як зменшення гудвілу промислового підприємства, за умови його наявності.

За відсутності гудвілу є неможливим, відповідно до діючих підходів, відобразити різницю між справедливою та залишковою вартістю. В такому випадку перед списанням активу пропонуємо здійснити його дооцінку. Це приведе до збільшення власного капіталу: Д 10 К 41 «Капітал у дооцінках». Одночасно ця вартість відобразиться у складі втрат, а у разі списання об'єкта призведе до зменшення вартості необоротного активу. У зв'язку з тим, що зазначені господарські операції будуть відображені одночасно, це не вплине лише на обороти по рахунках власного капіталу, проте не вплине на його вартість, а отже, й показники фінансового стану

Недоліком першого варіанта є те, що таке відображення спотворить інформацію у балансі, адже це означатиме, що внаслідок надзвичайної ситуації у підприємства зросла вартість власного капіталу. Це, у свою чергу, вплине на показники фінансового стану промислового підприємства. Другий варіант зменшить вартість наявних необоротних активів, навіть за умови подальшого придбання або заміни втрачених чи пошкоджених

Таблиця 1

**Організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків
надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах (економічні наслідки)**

№	Господарська операція	Документування / інвентаризація	Оцінка	Кореспонденція	
				Д	К
Економічні наслідки надзвичайних ситуацій					
Необоротні активи:					
Відображено втрату необоротних активів:					
1	– в межах нарахованої амортизації	Акт інвентаризації, Акт списання	Балансова вартість зносу	13	10, 11
2	– в межах залишкової вартості	Акт списання	Залишкова вартість	978.1.1	10,11
3	– в межах гудвілу у випадку перевищення справедливої вартості над балансовою	Акт оцінки	Ринкова вартість за мінусом залишкової	978.1.1	191
Відображено пошкодження необоротних активів:					
1	– змінено статус необоротного активу	Довідка бухгалтерії	Балансова вартість	10, 11 (X)	10, 11
2	– відображено вартість пошкоджень у межах залишкової вартості	Розрахунок, Акт оцінки	Ринкова вартість, залишкова вартість	978.1.1	10, 11 (X)
3	– відображено вартість пошкоджень понад залишкову вартість		Ринкова вартість, залишкова вартість	978.1.1	191
Оборотні активи:					
Відображено втрату готової продукції:					
1	– яка знаходилася на складі та була оприбуткована за мінусом утворених зворотних відходів	Акт списання, Акт інвентаризації готової продукції на складі	Фактична собівартість	978.1.1	26
2	– відображено утворені зворотні відходи		Вартість подібних активів	209	26
3	– відображено незворотні відходи		У кількісному вираженні	071	-
4	– яка знаходилася у виробництві за мінусом виправного браку та зворотних відходів	Акт інвентаризації	Фактична собівартість	978.1.1	23
5	– відображено вартість виправного браку	незавершеного виробництва	Фактична собівартість	24	23
6	– відображено вартість зворотних відходів		Вартість подібних активів	20, 209	23
Зобов'язання:					
1	Відображено зобов'язання за невиконання договорів	Довідка, Договір	Відповідно до договору	978.1.1	631, 685
2	Відображено зобов'язання за пошкодження майна інших суб'єктів господарювання	Судове рішення, Довідка, Договір	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.1	685
3	Списано втрати економічного характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.1

Таблиця 2

Організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій на промислових підприємствах
(екологічні та соціальні наслідки)

№	Господарська операція	Документування / інвентаризація	Оцінка	Кореспонденція	
				Д	К
Екологічні наслідки надзвичайних ситуацій					
1	Відображено зобов'язання за понаднормові відходи, утворені внаслідок надзвичайних ситуацій	Довідка, рахунок, судові рішення	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.2	685
2	Відображено зобов'язання за забруднення навколишнього середовища в розрізі природних ресурсів	Довідка, рахунок, судові рішення	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.2	685
3	Витрати на відновлення природних ресурсів, рекреаційних зон	Калькуляція	Фактична собівартість	978.1.2	20,66,65, 91,68
4	Відображено сплату екологічного податку за мінусом суми при звичайній діяльності	Декларація	Відповідно до Податкового кодексу	978.1.2	641
5	Списано втрати екологічного характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.2
Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій					
Зобов'язання перед працівниками підприємства					
1	Виплати працівникам за травматизм унаслідок надзвичайних ситуацій	РПВ, довідка	Відповідно до КзПП та ЗУ «Про охорону праці»	978.1.3	66 / 65
2	Оплата за лікування працівників	Рахунок	Фактичні витрати на лікування	978.1.3	685
3	Виплати внаслідок смерті працівника	Довідка	-	978.1.3	685
4	Нараховані штрафи за травматизм від надзвичайних ситуацій	Рахунок	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.3	684
Зобов'язання перед фізичними особами					
1	Виплати фізичним особам моральної шкоди			978.1.3	685
2	Оплата за лікування фізичних осіб			978.1.3	685
3	Виплати матеріальної шкоди	Судові рішення, Договір	Оцінка за діючою методикою оцінки [20]	978.1.3	685
4	Нараховані штрафи			978.1.3	684
5	Списано втрати соціального характеру від надзвичайних ситуацій на фінансові результати	Довідка	-	79	978.1.3

об'єктів. Найбільш актуальним є третій варіант, адже таке відображення відповідатиме визначенню витрати підприємства в частині збільшення зобов'язань. Крім того, сума, що відображена у складі доходів майбутніх періодів, буде списуватися на покриття витрат, пов'язаних із ремонтом об'єктів необоротних активів.

Використання в запропонованій методиці гудвілу для відображення втрат від знищення об'єкта необоротних активів є логічним із тієї позиції, що промислове підприємство, за умови втрати основних засобів, є менш привабливим для інвесторів. Адже для налагодження його нормального функціонування потрібно відобразити втрати від знищення об'єкта основних засобів на суму більшу, ніж їх балансова вартість. Ця методика дозволяє сформуванню якісного інформаційного поля для забезпечення управління економіко-екологічною безпекою з позиції його інвестиційної привабливості. Крім того, її впровадження на промислових підприємствах стане основою забезпечення виконання бухгалтерським обліком його функції – збереження майна власника. Приклад такого відображення наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Порядок оцінки та облікового відображення втрат об'єктів необоротних активів унаслідок надзвичайних ситуацій

Довідка	№ 7803, від 16.03.2015 р.			
Об'єкт	Фрезерувальний станок			
Оцінка вартості	Вартості			
	Знос	Первісна	Залишкова	Справедлива
	20000,00	144000,00	124000,00	140000,00
Списання	В межах балансової вартості		Понад балансову вартість	
	Д 978.1.1 К 10,11		Д 978.1.1 К 191	
	Сума	124000,00	Сума	16000,00
Документи	Акт інвентаризації		№ НС 1609, від 12.03.2015 р.	
	Акт оцінки		№ ОНА 098, від 15.03.2015 р.	
	Акт списання		№ 67, від 16.03.2015 р.	

Зазначена форма розрахунку може використовуватися як довідка бухгалтерії для відображення зазначених операцій. Та, у свою чергу, буде додатком до акта списання об'єкта необоротних активів за його втрати внаслідок надзвичайних ситуацій на промисловому підприємстві.

Наступною складовою організаційно-методологічного підходу до бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків є відображення у складі втрат вартості пошкоджень об'єкта, за умови прийняття рішення про його подальше використання в господарській діяльності. Так, для достовірної оцінки таких втрат необхідно також застосовувати оцінку за справедливою вартістю. Причому оцінюватися можуть як власне втрати, так і справедлива вартість об'єкта до його пошкодження та після. В першу чергу, в системі бухгалтерського обліку відобразатиметься вартість втрат об'єкта відповідно до його балансової вартості, а в подальшому різниця між балансовою та справедливою, яка призведе до зменшення гудвілу промислового підприємства.

Всі зазначені втрати від знищення та пошкодження об'єктів необоротних активів характеризують економіко-екологічні наслідки з економічної точки зору та відображаються на запропонованому аналітичному рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій». Основними первинними документами для відображення зазначених операцій є акт інвентаризації (в якому містяться результати виявлених об'єктів необоротних активів, які були втрачені або пошкоджені внаслідок надзвичайних ситуацій); акт оцінки (за умови залучення професійних оцінювачів); акт списання (на основі якого відбувається списання об'єкта або його окремих складових).

Особливістю відображення втрат готової продукції промислового підприємства є те, що необхідно відобразити як втрачену готову продукцію, яка вже оприбуткована, так і ту, яка знаходилася у виробництві, тобто виникає потреба у списанні витрат виробництва, які не перетворилися в готову продукцію внаслідок надзвичайної ситуації. Під час списання пошкодженої або втраченої готової продукції, яка знаходилася на складі, перш за все оцінюються відходи, які утворилися внаслідок надзвичайної ситуації та можуть у подальшому використовуватися як виробничі запаси або бути оприбутковані як відходи, які потребують переробки для подальшого використання як виробничі запаси. Оцінку таких відходів варто здійснювати за методом оцінки вартості подібних запасів. У свою чергу, в системі позабалансового обліку потрібно відобразити кількість утворених незворотних відходів.

Вартість втраченої готової продукції за мінусом вартості зворотних відходів обліковується у складі економічних наслідків надзвичайних ситуацій на аналітичному рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій». Підставою для відображення зазначених господарських операцій будуть первинні документи: акт списання, акт інвентаризації готової продукції на складі.

Для відображення втрат виробничого процесу, тобто списання виробничих витрат, які були понесені, проте внаслідок надзвичайної ситуації не було випущено готової продукції, необхідно ідентифікувати такі об'єкти:

– *виправний брак*. Внаслідок пошкодження технологічних процесів може утворитися виправний брак, який після здійснення відповідних заходів із доробки може бути визнаний як готова продукція. Його оцінка здійснюється за фактичною собівартістю, тобто визначається вартість витрат, понесених на його утворення;

– *відходи*. Утворені внаслідок пошкодження технологічних процесів зворотні відходи мають бути оцінені та оприбутковані, й, відповідно, необхідно зменшити суму втрат промислового підприємства від надзвичайних ситуацій. Оцінка відходів здійснюється за вартістю подібних активів.

Отже, втрати виробничих процесів від надзвичайних ситуацій відображаються за мінусом суми виправного браку та відходів на рахунку 978.1.1 «Економічні наслідки надзвичайних ситуацій».

Особливою складовою економічних наслідків надзвичайних ситуацій є зобов'язання, які виникають перед фізичними та юридичними особами, а також перед державними органами. Зокрема, такими зобов'язаннями є зобов'язання, які виникли внаслідок невиконання договорів із контрагентами (покупцями та замовниками, постачальниками та підрядниками). Зазвичай такі зобов'язання передбачені договором у розділі «Форс-мажорні обставини», проте діючим господарським законодавством (Господарський кодекс України) та цивільним законодавством (Цивільний кодекс України) не передбачено, а надається лише визначення непереборної сили – «це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія» [24]. Проте досить часто «Форс-мажорні обставини» передбачені договорами. У випадку виникнення таких зобов'язань їх оцінка проводиться відповідно до умов договору, що тягне за собою збільшення зобов'язань (рахунки 631 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»).

Іншим джерелом виникнення зобов'язань є пошкодження майна інших суб'єктів господарювання внаслідок надзвичайної ситуації, що виникла з вини промислового підприємства. Такі зобов'язання можуть виникнути внаслідок судового рішення або внаслідок оформлення договору про відшкодування збитків іншому суб'єкту господарювання.

Щодо екологічних збитків, то вони мають таку структуру: зобов'язання за понаднормові відходи, утворені внаслідок надзвичайних ситуацій; зобов'язання за забруднення навколишнього середовища в розрізі природних ресурсів; екологічний податок за мінусом суми при звичайній діяльності, яка відображається як зобов'язання підприємства перед державними органами у вигляді штрафів, податків і зборів. Крім того, у складі втрат від екологічних наслідків пропонуємо відображати витрати на відновлення природних ресурсів, рекреаційних зон, які варто обліковувати в розрізі елементів витрат.

Соціальні наслідки надзвичайних ситуацій призводять до виникнення зобов'язання перед державними органами, суб'єктами господарювання, працівниками та фізичними особами.

Зобов'язання перед працівниками виникають внаслідок травматизму, а перед його родичами – внаслідок смерті, спричиненої надзвичайною ситуацією. Ці зобов'язання виникають таким чином: виплати працівникам за травматизм внаслідок надзвичайних ситуацій, оплата за лікування працівників, виплати внаслідок смерті працівника, нараховані штрафи за травматизм від надзвичайних ситуацій. Нарахування та порядок сплати таких зобов'язань передбачено Кодексом законів про працю, Законом України про охорону праці, а також окремі складові можуть бути передбачені Колективним договором або трудовою угодою. Причому зобов'язання можуть виникати за різних надзвичайних ситуацій, які спричинені небезпечними подіями як з вини підприємства, так і зовнішнім середовищем. Вартість таких зобов'язань необхідно відображати у складі соціальних наслідків надзвичайних ситуацій, а саме на рахунку втрат від надзвичайних ситуацій.

Аналогічним чином відображаються зобов'язання перед фізичними особами, які не є працівниками підприємства, проте постраждали внаслідок надзвичайної ситуації, спричиненої господарською діяльністю підприємства. Зазвичай вартість таких зобов'язань визначається в судовому порядку шляхом визначення матеріального та морального збитку постраждалих осіб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалено організаційно-методологічні положення бухгалтерського обліку економіко-екологічних наслідків надзвичайних ситуацій у розрізі: економічних наслідків (втрата оборотних і необоротних активів та зобов'язання перед третіми сторонами); екологічних наслідків (втрата природних ресурсів, понаднормові викиди, відходи та скиди); соціальних наслідків (зобов'язання перед працівниками та фізичними особами), які передбачають застосування релевантної оцінки залежно від специфіки наслідків, реквізитне розширення документування та порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Запропоновані положення враховують специфіку надзвичайних ситуацій та їх вплив на господарську діяльність, що, в свою чергу, проявляється на елементах методу бухгалтерського обліку. Запровадження запропонованих організаційно-методологічних положень у практику промислових підприємств дозволить сформувати інформаційний простір управління економіко-екологічною безпекою в умовах надзвичайних ситуацій.

Література: 1. Бублик М. І. Аналіз методів економічної оцінки збитків, завданих лісовому господарству надзвичайними ситуаціями техногенного характеру / М. І. Бублик, Т. О. Коропецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 611. – С. 71–79. 2. Балацкий О. Ф. Экономика чистого воздуха. – Киев : Наук. думка, 1979. – 296 с. 3. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА–М, 2002. – 480 с. 4. Блехцин И. Я. Производительные силы СССР и окружающая среда (проблемы и опыт исследования) / И. Я. Блехцин, В. А. Минеев. – М. : Мысль, 1981. – 214 с. 5. Семенов Б. А. Теоретические аспекты определения экономического ущерба от загрязнения воздушного бассейна / Б. А. Семенов // УкрНИИТИ Госплана УССР. Харьк. межст. террит. центр НТИ и пропаганды ; 02-18.01.90-0. – Харьков, 1990. – 30 с. 6. Ревич Б. А. Методика оценки экономического ущерба здоровью населения от загрязнения атмосферного воздуха : пособие по регион. эколог. политике / Б. А. Ревич, В. Н. Сидоренко. – М. : Акрополь, ЦЭПР, 2006. – 42 с. 7. Быков А. Методические рекомендации по оценке социально-экономического ущерба от нарушения здоровья населения, обусловленного загрязнением атмосферного воздуха / А. Быков, Л. Соленова, Г. Земляная и др. // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 51–59. 8. Єрмілов С. Ф. Енергетична політика в контексті сталого розвитку держави / С. Ф. Єрмілов // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 9–24. 9. Онищенко С. В. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України / С. В. Онищенко, М. С. Самойлік. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 269 с. 10. Самойлік М. С. Екологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку сільських територій за рахунок створення еко-поселень / М. С. Самойлік // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – № 4. – С. 111–116. 11. Буравльов Є. П. Підхід до оцінки збитків техногенних аварій / Є. П. Буравльов, В. О. Руденко, О. В. Туренко // Екологія і ресурси. – Київ, 2006. – Вип. 14. – С. 112–121. 12. Бахарева А. Ю. Экологически безопасные методы очистки газообразных промышленных выбросов от формальдегида и метана : дис. ... канд. техн. наук : 21.06.01 / Бахарева Анна Юрьевна. – Харьков, 2009. – 210 с. 13. Юрченко В. А. Оценка эколого-экономического ущерба, причиняемого промышленными выбросами формальдегида / В. А. Юрченко, А. Ю. Бахарева // Вестник Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» : сб. науч. тр. Темат. вып. : Новые решения в современных технологиях. – Харьков : НТУ «ХПИ». – 2012. – № 9. – С. 113–118. 14. Троян Л. В. Економічні важелі боротьби із забрудненням природного середовища в Хмельницькій області / Л. В. Троян, О. Л. Тульська // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1. – С. 273–277. 15. Федак І. А. Еколого-економічні аспекти контролю якості атмосферного повітря на міждержавному рівні / І. А. Федак // Методи та прилади контролю якості. – 2008. – № 20. – С. 88–92. 16. Дідух Я. П. Екологічна оцінка збитків від втрати природних біотопів м. Києва / Я. П. Дідух, І. Г. Вишенська, У. М. Альошкіна, С. О. Гаврилов та ін. // Наукові записки НаУКМА. – Київ : ТОВ «Аграр Медіа Груп». – 2013. – Т. 142: Біологія та екологія. – С. 54–60. 17. Скиданенко Ю. П. Аналіз методологічних підходів до визначення збитків від природних катастроф / Ю. П. Скиданенко // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. – 2007. – № 1. – С. 52–59. 18. Плосконос Г. М. Економічні ризик-фактори діяльності підприємств / Г. М. Плосконос // Актуальні проблеми економіки : науковий економічний журнал. – Київ : ВНЗ „Нац. акад. упр.», 2003. – Вип. 9 (27). – С. 166–171. 19. Рюмина Е. В. Показатели ущерба как экономический инструмент сохранения окружающей среды / Е. В. Рюмина // Труды VII Всероссийской конференции «Теория и практика экологического страхования: устойчивое развитие». – М. : ИПР РАН, 2007. – С. 110–124. 20. Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру : постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 №175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF>. 21. Комарницький І. Удосконалення підходів до оцінки техногенних збитків на прикладі лісового господарства / І. Комарницький, М. Бублик // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – Вип. 4. – С. 224–239. 22. Бублик М. І. Оцінювання техногенних збитків промислових підприємств в умовах формування еволюційної економіки / М. І. Бублик, Т. О. Коропецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 725 : Проблеми економіки та управління. – С. 32–41. 23. Плосконос Г. М. Механізм управління техногенною безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Плосконос Ганна Миколаївна ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2003. – 19 с. 24. Цивільний кодекс України : станом на 1 верес. 2013 р. : відповідає офіц. тексту. – Харків : Право, 2013. – 440 с. 25. Орлов П. А. Проблемы социальной ответственности субъектов хозяйствования и их рекламной деятельности [Електронний ресурс] / П. А. Орлов // Економіка розвитку. – 2014. – № 1 (69). – С. 109–115. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141orl.pdf. 26. Іванова В. В. Якісні аспекти інформаційного забезпечення економіки, заснованої на знаннях, інформаційними суб'єктами кластерів [Електронний ресурс] / В. В. Іванова // Економічний часопис XXI. – 2011. – № 9–10. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2014/1-2/20143614.html>.

References: 1. Bublyk M. I. *Analiz metodiv ekonomichnoi otsinky zbytkiv, zavdanykh lisovomu hospodarstvu nadzvychajny-sytuatsiiamy tekhnogennoho kharakteru* [Analysis Methods for Economic Evaluation of Damage Caused to Forestry Manmade Emergencies] / M. I. Bublyk, T. O. Koropetska // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. – 2008. – No. 611. – P. 71–79. 2. Balackiy O. F. *Ekonomika chistogo vozduha* / O. F. Balackiy. – K. : Naukova dumka, 1979. – 296 p. 3. Rayzberg B. A. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* / B. A. Rayzberg, L. Sh. Lozovskiy, E. B. Starodubtseva. – M. : INFRA-M, 2002. – 480 p. 4. Blehtsin I. Ya. *Proizvoditelnye sily SSSR i okruzhayushchaya sreda (problemy i opyt issledovaniya)* / I. Ya. Blehtsin, V. A. Mineyev. – M. : Mysl, 1981. – 214 p. 5. Semenenko B. A. *Teoreticheskiye aspekty opredeleniya ekonomicheskogo ushcherba ot zagryazneniya vozdushnogo basseyna* / B. A. Semenenko. – Kharkov, 1990. – 30 p. 6. Revich B. A. *Metodika otsenki ekonomicheskogo ushcherba zdorovyyu naseleniya ot zagryazneniya atmosfernogo vozduha : posobie po regionalnoy ekologicheskoy politike* / B. A. Revich, V. N. Sidorenko. – M. : Akropol; TsEPR, 2006. – 42 p. 7. Bykov A. *Metodicheskie rekomendatsii po otsenke socialno-ekonomi-*

cheskogo ushcherba ot narusheniya zdorovya naseleniya, obuslovlennogo zagryazneniem atmosfernogo vozduha [Guidelines on the Assessment of the Socio-economic Damage Caused by Violations of Health Caused by Air Pollution] / A. Bykov, L. Solenova, G. Zemlyanaya et al. // *Upravlenie riskom*. – 1999. – No. 3. – P. 51–59. **8.** Yermilov S. F. *Enerhetychna polityka v konteksti staloho rozvytku derzhavy* [Energy Policy in the Context of Sustainable Development] / S. F. Yermilov // *Ekonomika i prohnozuvannya*. – 2006. – No. 2. – P. 9–24. **9.** Onyshchenko S. V. *Ekoloho-ekonomichna otsinka zabrudnennia navkolyshnoho seredovyschha v systemi ekolohichno bezpechnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* / S. V. Onyshchenko, M. S. Samoylik. – Poltava : PoltNTU, 2012. – 269 p. **10.** Samoylik M. S. *Ekolohichne obgruntuvannya sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytoriy za rakhunok stvorennia eko-poselen* [Environmental Study of Socio-economic Development of Rural Areas through the Creation of Eco-villages] / M. S. Samoylik // *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarynoi akademii*. – 2013. – No. 4. – P. 111–116. **11.** Buravlov Ye. P. *Pidkhid do otsinky zbytkiv tekhnohennykh avariiv* / Ye. P. Buravlov, V. O. Rudenko, O. V. Turenko // *Ekolohiia i resursy*. – 2006. – Issue 14. – P. 112–121. **12.** Bahareva A. Yu. *Ekologicheski bezopasnye metody ochistki gazoobraznykh promyshlennykh vybrosov ot formaldegida i metana : dis. ... kand. tehn. nauk : 21.06.01* / A. Yu. Bahareva. – Kharkov, 2009. – 210 p. **13.** Yurchenko V. A. *Otsenka ekologo-ekonomicheskogo ushcherba, prichynyaemogo promyshlennymi gazoobraznymi vybrotsami formaldegida* [Evaluation of Ecological and Economic Damage Caused by Industrial Emissions of Gaseous Formaldehyde] / V. A. Yurchenko, A. Yu. Bahareva // *Vestnik NTU «HPI»*. *Novye resheniya v sovremennykh tekhnologiyah*. – 2012. – No. 9. – P. 113–118. **14.** Troian L. V. *Ekonomichni vazheli borotby iz zabrudnenniam pryrodnoho seredovyschha v Khmelnytskii oblasti* [Economic Levers Pollution of the Environment in the Khmelnytsky Region] / L. V. Troian, O. L. Tulska // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky»*. – 2012. – No. 1. – P. 273–277. **15.** Fedak I. A. *Ekoloho-ekonomichni aspekty kontroliu yakosti atmosfernoho povitria na mizhderzhavnomu rivni* [Ecological and Economic Aspects of Monitoring Air Quality at the International Level] / I. A. Fedak // *Metody ta pryklady kontroliu yakosti*. – 2008. – No. 20. – P. 88–92. **16.** *Didukh Ya. P. Ekolohichna otsinka zbytkiv vid vtraty pryrodnykh biotopiv m. Kyieva* [Environmental Assessment of Damages from the Loss of Natural Habitats of Kyiv] / Ya. P. Didukh, I. H. Vyshenska, U. M. Alohskina, S. O. Havrylov et al. // *Naukovi zapysky NaUKMA*. – K. : TOV «Ahrar Media Hrup». – 2013. – Vol. 142: *Biolohiia ta ekolohiia*. – P. 54–60. **17.** Skydanenko Yu. P. *Analiz metodolohichnykh pidkhdov do vyznachennia zbytkiv vid pryrodnykh katastrof* [Analysis of Methodological Approaches to Determining Losses from Natural Disasters.] / Yu. P. Skydanenko // *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomika»*. – 2007. – No. 1. – P. 52–59. **18.** Ploskonos H. M. *Ekonomichni ryzyk-factory diialnosti pidpriumstv* [Economic Risk Factors of Enterprises] / H. M. Ploskonos // *Aktualni problemy ekonomiky*. – 2003. – Issue 9 (27). – P. 166–171. **19.** Ryumina E. V. *Pokazateli ushcherba kak ekonomicheskiiy instrument sohraneniya okruzhayushchey sredy* / E. V. Ryumina // *Trudy VII Vserossiyskoy konferentsii «Teoriya i praktika ekologicheskogo strahovaniya: ustoychivoe razvitie»*. – M. : IPR RAN, 2007. – P. 110–124. **20.** *Pro zatverdzhennia Metodyky otsinky zbytkiv vid naslidkiv nadzvychainykh sytuatsii tekhnohennoho i pryrodnoho kharakteru* : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.02.2002 r. № 175 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2002-%D0%BF>. **21.** Komarnytskyi I. *Udoskonalennia pidkhdov do otsinky tekhnohennykh zbytkiv na prykladi lisovoho hospodarstva* [Improving Approaches to the Assessment of Damages in Case of Man-made Forest] / I. Komarnytskyi, M. Bubyk // *Ekonomichnyi analiz*. – Ternopil : TNEU, 2009. – Issue. 4. – P. 224–239. **22.** Bubyk M. I. *Otsiniuvannia tekhnohennykh zbytkiv promyslovykh pidpriumstv v umovakh formuvannia evoliutsiinoi ekonomiky* [Evaluation Man-made Losses of Industrial Enterprises in the Formation of Evolutionary Economics] / M. I. Bubyk, T. O. Koropetska // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. – 2012. – No. 725 : *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*. – P. 32–41. **23.** Ploskonos H. M. *Mekhanizm upravlinnia tekhnohennoiu bezpekoiu pidpriumstva : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.06.01* / H. M. Ploskonos ; *Nats. aviats. un-t*. – K., 2003. – 19 p. **24.** *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : stanom na 01 veresnia 2013 r. : vidpovidaie ofits. tekstu*. – Kharkiv : Pravo, 2013. – 440 p. **25.** Orlov P. A. *Problemy socialnoy otvetstvennosti subyektov hozhaystvovaniya i ih reklamnoy deyatelnosti* [Problems of the Social Responsibility of Business Entities and Their Promotional Activities] / P. A. Orlov // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 1 (69). – P. 109–115 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu141_69/e141orl.pdf. **26.** Ivanova V. V. *Yakisni aspekty informatsiinoho zabezpechennia ekonomiky, zasnovanoi na znan-niakh, informatsiinyi subiektamy klasteriv* [Qualitative Aspects of Information Support Economy Based on Knowledge, Information Entities Clusters] / V. V. Ivanova // *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. – 2011. – No. 9–10 [Electronic resource]. – Access mode : <http://soskin.info/ea/2014/1-2/20143614.html>.

Інформація про автора

Грицишен Дмитрій Олександрович – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету (вул. Черняхівського, 103, м. Житомир, 10005, Україна, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

Информация об авторе

Грицишен Дмитрий Александрович – канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и аудита Житомирского государственного технологического университета (ул. Черняховского, 103, г. Житомир, 10005, Украина, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

Information about the author

D. Grytsyshen – Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Zhytomyr State Technological University (Chernyakhovskogo vul., 103, Zhytomyr, 10005, Ukraine, e-mail: gritsishen-do@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
15.08.2015 р.*